

Türk Siyasal Düşüncesinde 58 Kuşağı: Progresivist (İlerlemeci) Aydınlar Generation 58 in Turkish Political Thought: The Progressivist Intellectuals

Dr. Ekin Erdem

Öz

Bu çalışma, Türkiye’de 1950’li yıllarda iktidarda bulunan popülist-muhafazakâr hükümete karşı şekillenen muhalif aydın hareketinin başlıca sosyo-politik görüşlerini ele almaktadır. Türk modernleşme tarihinde, ülkeyi ileri uygarlık standartlarına taşımaya amaçlayan reformları yürütmek ile çağdaş batı toplumlarının sahip olduğu özgürlükleri benimsemek arasında çoğu kez bir gerilim gözlemlenmiştir. Genellikle devrimci grupların birinci, liberal-demokratlarınsa ikinci unsuru ön plana aldıkları ve diğer boyutu ihmal ettikleri söylenebilir. Bununla beraber, Cumhuriyet’in kurucu felsefesinden miras aldıkları inkılâpçılık ilkesini “ilerlemecilik” kavramı çerçevesinde yorumlayan 58 kuşağı aydınları, liberal evrimcilik ve otoriter devrimcilik arasında bir denge tutturmayı başarmış ve 1961 Anayasası’nda ifadesini bulan özgürlükçü sosyal devlet düzeninin düşünsel mimarları olmuştur.

Anahtar Kelimeler: 50’li Yıllar, Türk Demokrasisi, İlerlemecilik, Cumhuriyetçilik, İnkılâpçılık

Abstract

This paper approaches the preeminent socio-political views of the Turkish intellectual movement that emerged in 1950s against the populist-conservative government in power. During the modernization history of Turkey, there have almost always been a tension between running the reforms that aim to carry the country to advanced civilisation standards and adapting the liberties that modern western societies already have. Usually the revolutionary factions seem to focus

on the first case, while the liberal-democrats care about the second; and both neglect the other dimension. However the intellectual generation of 58, that inherited the transformism principle from the constitutive philosophy of Turkish Republic, interpreted the term as “progressivism” and advanced the balance between liberal evolutionism and authoritarian revolutionism. That made them the builders of the libertarian social state order of the Constitution of 1961.

Keywords: 1950s, Turkish Democracy, Progressivism, Republicanism, Transformism

Giriş

Türkiye’de siyasal düşünce hareketleri kuşaklara göre sınıflandırıldığında, çoğunlukla ikisi Osmanlı, ikisi Cumhuriyet dönemine ait olmak üzere dört büyük gelenekten söz edilir. “Yeni Osmanlılar” adıyla tanınan birinci kuşak Jön Türkler I. Meşrutiyet’in, ikinci kuşak Jön Türkler ise II. Meşrutiyet’in ve Cumhuriyet’in düşünsel öncüleri ve mimarlarıdır. Cumhuriyet döneminin iki büyük aydın kuşağı sayılan 68’liler ve 78’liler ise 12 Mart muhtırası ve 12 Eylül müdahalesiyle siyasal mücadelelerinde başarısızlığa uğramış olmakla beraber, dönemin genel ideolojik-düşünsel söylemini biçimlendirmişlerdir.

Osmanlı ve Cumhuriyet döneminin aydın hareketlerinin sıkça dile getirilen bir ortak özelliği devlet katı ile olan yakın ilişkileridir. Bu tarihsel geleneğin so-

nucu olarak, her dört aydın grubunun da üniversite çevresindeki gençler ile politik alanda onlara rehberlik eden ağabeyler olmak üzere iki parçadan oluştuğu görülmektedir. Nitekim Tanzimat'ın ilk yılları olan 1840'larda dünyaya gelen Yeni Osmanlılar'ın kendilerine Mithat Paşa (d. 1822) ve Mustafa Fâzıl Paşa'yı (d. 1829), 1870'ler ve 80'lerde doğan ikinci kuşak Jön Türkler'in Ahmet Rıza Bey (d. 1858) ya da Prens Sabahattin'i (d. 1862) rehber almaları gibi, 1940'lar ve 50'lerde doğan 68'li ve 78'li aktivistler de Cemal Madanoğlu (d. 1907), Mehmet Ali Aybar (d. 1908) ya da Behice Boran (d. 1910) gibi isimleri kendileri için birer hâmi ya da öncü saymışlardır.

Diğer yandan çoğu kez bu iki grup arasında, gençlik yılları Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında geçen ve ilk eğitimlerini inkılâplar döneminde alan iki kuşak arasında bir boşluk bulunduğu ileri sürülür. Muhafazakâr yaklaşım, bu boşluğun Cumhuriyet'in başta dil ve tarih olmak üzere kültür alanında izlediği radikal politiklardan kaynaklandığı iddiasındadır. Bu görüşteki araştırmacılara göre, gençlik yıllarını Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında geçiren jenerasyon eski kültürü tanıdığı hâlde, bile isteye onunla olan bağlarını koparmış, Cumhuriyet'in yetiştirdiği ilk kuşak ise zaten bütünüyle geçmişten ve gelenekten kopuk bir eğitim aldığı için bir düşünce okulu yaratabilecek temelden yoksun kalmıştır.

Buna karşılık sol tandanslı kimi araştırmacılar da Kanun-ı Esasî'nin ilânı talebi üzerinden iktidarın sınırlandırılması sorununa yoğunlaşan Osmanlı reformcularının Avrupadaki klasik liberalizm geleneğiyle, 68'liler ve 78'lilerin ise uluslararası Marksist gelenekle eklenilebilmelerine karşın, Cumhuriyet'in kuruluş yıllarındaki kuşağın arkaik bir "medenileşme" ve "modernleşme" söyleminin sözcülüğünü yaparak çağın ruhunu yakalayamadıkları iddiasındadır.

Bu çalışmada, Cumhuriyet'in adı geçen ilk iki kuşağının, tıpkı kendilerinden öncekiler ve sonrakiler gibi, gençler ve ağabeylerden oluşan özgün bir düşünce grubu ve çizgisi oluşturduğu ileri sürülmektedir. Bu çizgi, kronolojik alanda olduğu gibi düşünsel alanda da Osmanlı reformcularının liberalizmi ile 60 sonrası devrimcilerinin Marksizmi arasında yer alan progressivistdir.

58'li aydınlar, bilinçli bir tercihle, ideolojik konularını reformculuk ve devrimcilikten ayırarak

"inkılâpçılık" kavramıyla tanımlamışlardır. Aşağıda-ki satırlarda öncelikle Türk modernleşme tarihine ait inkılâpçılık nosyonunun uluslararası siyasal terminolojide progressivizm akımıyla olan ilişkisi irdelenecek, izleyen bölümlerde ise 58'li aydınların politika, dil, tarih ve hukuk üzerine ileri sürdükleri çeşitli görüşleriyle oluşturdukları özgün çizgi ele alınacaktır.

Progressivizm ve İnkılâpçılık

Taha Parla "Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları" başlıklı çalışmasında, Cumhuriyet'in kurucu ideolojisi olan Atatürkçülük ya da Kemalizm'in çağdaşlaşma projesinin batı dillerinde "revolution" terimiyle ifade edilen kavramla tam olarak örtüşmediğini¹, dolayısıyla bir kurucu ilke olan inkılâpçılığın, devrimcilik yerine dönüşümcülük (transformizm) biçiminde adlandırılması gerektiğini ileri sürmektedir (Parla, 2008, s. 280-283).

Bu saptama belirli ölçüde doğruluk payı taşısa da Afet İnan'ın 1933 yılına ait notlarından Atatürk'ün Türk İnkılâbı'nı "révolution" ve "évolution"un yanı sıra "istihale" (metamorphosis) ve "inkışaf" (development)'tan da ayırdığı görülmektedir. Türkçeye her biri Tanzimat sonrası modernleşme çabaları sırasında giren bu terimler içinde Atatürk'ün tereddütsüz benimsediği kavram ise "ilerleme" (progress/terakki)'dir. Nitekim İnan'ın notlarında Atatürk, inkılâbın "mevcut müesseseleri zorla değiştirmek" şeklindeki tanımının yanına "milletin en yüksek medeni icaplara göre ilerlemesini temin edecek müesseseleri" kurmayı eklemiştir (Atatürk, 2009, s. 181-182).

İlerleme kavramı günümüz aydınları arasında sıklıkla Comteçu pozitivistizmle ve dolayısıyla bir tür istikrarlı kalkınmacılık ve siyasal muhafazakârlıkla² özdeşleştirilmektedir. Oysa geçmişi kapsayarak aşma (aufheben) anlamındaki bu kavram, aslında Comte'tan en az çeyrek asır önce, başta G.W.F. Hegel olmak üzere Alman idealist düşünürleri tarafından geliştirilmiş, 20. Yüzyıl'ın başlarında ABD'de şekillenen merkez-sol hareket de daha çok bu kaynaktan beslenmiştir (Emerson, 2015, s. 559-571).

1 Bunun başlıca sebebi, Avrupada erken 20. Yüzyılda devrimcilik kavramının Batı uygarlığının klasik değerlerine karşı köktenci bir yadsıma anlamına gelmesine karşın, Türk Devrimi'nin -emperyalist boyutunu reddetmekle beraber- bu uygarlığa katılma amacı taşımasıdır. (İleri, 2000, s. 83-84).

2 Pozitivistimin siyasal muhafazakârlıkla ilişkisi için: Nolte, 1969, s. 51-74.

Birleşik Devletler’de 1930’lardan itibaren “yeni-liberalizm”³, Fransa’da ise 1901’de kurulan Radikal Cumhuriyet Partisi’nin etkisiyle “radikalizm”⁴ ve “solidarizm” (Toprak, 2012, s. 70) olarak adlandırılan progresivizm, esas olarak, 18. Yüzyıl Aydınlanma felsefesinin 19. Yüzyıl’da çeşitli cephelerden aldığı eleştirileri kendi içinde özümseyerek aşmayı amaçlayan “aşılı” bir yorumu olarak görülebilir. Temelde aklın üstünlüğü, bireysel özgürlük ve uygarlığın evrenselliği gibi kabuller üzerine inşa edilen klasik Aydınlanma ideolojisi, 19. Yüzyıl’ın ikinci çeyreğinden itibaren akla karşı olguyu, bireye karşı toplumu ve evrensel uygarlığa karşı tikel kültürü öne çıkaran pozitivizm, Marksizm ve muhafazakâr milliyetçilik tarafından ciddi saldırılara uğramıştır (Nolte, 1969, s. 53-81; Berman, 2012, s. 68-69; Aksakal, 2012, s. 20-49). Ancak yüzyılın sonlarına gelindiğinde, birer reddiye niteliğindeki bu ideolojilerin de eksikliklerine işaret eden bir çok düşünür, sosyal demokrasi, sosyal liberalizm ya da klasik cumhuriyetçilik gibi daha esnek ve kapsayıcı ideolojilere yönelecektir (Berman, 2012, s. 73-75; Öztürk, 2006, s. 69-73).

ABD’de 20. Yüzyıl’ın girişinde Cumhuriyetçi Parti, I. Dünya Savaşı yıllarından itibaren Demokratik Parti içinde temsil olanağı bulan progresivizm de başlangıçta adeta bu akımların genel adı olarak ortaya çıkmış, 1945’ten sonra ise dönemin egemen ideolojisi olan sosyal demokrasinin içinde erimiş bir düşünce hareketidir⁵.

Epistemolojik kaynakları kısmen Rousseau ve özellikle Hegel⁶ gibi pozitif özgürlük kuramcılarına dayanan Geç 19.-Erken 20. Yüzyıl progresivizmi, Aydınlanma’nın akılcılık, bireycilik ve uygarlık gibi başlıca değerlerini benimsemekle beraber, 18. Yüzyıl liberalizminin aksine, bu değerlerin devlet müdahale-

lesinin sınırlanması ve bireylerin kendi hallerine bırakılmalarıyla değil, devlet erkinin ussal kullanımı ve doğal insanın bilinçli yurttaşla dönüştürülmesi sayesinde mümkün olduğunu ileri sürmektedir. Zira progresivist yaklaşıma göre kendi hâline bırakılmış insan özgür değil, mevcut toplumsal, kültürel ve ekonomik bağlarının tutsağıdır. Kişinin seçim yapabilmesi için önce seçenekleri değerlendirebilecek, hatta seçenekleri olduğunu fark edebilecek bir vicdani ve düşünsel yetkinliğe erişmesi gerekir. Geleneksel ve parçalı toplumlarda ise bu koşulların, Hegel’in “nesnel ruh’un en üst momentı” olarak tanımladığı devletin onarıcı müdahalesinden bağımsız olarak gerçekleştirilmesi neredeyse olanaksızdır (Pinkard, 2012, s. 485-488)⁷.

Müdahale karşısındaki meşrulaştırıcı tutumları nedeniyle klasik liberaller çoğu kez ilerlemecileri “anti-liberal” ya da “illiberal” reformcular olarak nitelendirmekte (Leonard, 2016), hatta kimileri işi progresivizmi bir tür “güler yüzlü faşizm” saymaya kadar götürmektedir (Goldberg, 2010). Oysa sosyalizmin ve özellikle faşizmin aksine progresivizmi klasik liberalizmden ayıran, amaç değil yöntemdir. Progresivistler dışsal müdahaleyi, totaliter ideolojilerde olduğu gibi bir devleti, partiyi ya da sınıfı ‘kendinde’ (an sich) bir amaç olarak gördükleri için değil, bireysel özgürlüğün sağlanması yolunda kullanılacak işlevsel bir enstrüman saydıkları için olumluymaktadırlar. Bu çerçevede ABD’de göçmen çocuklarının anaokulları aracılığıyla modern topluma entegre edilmesinden kadınlara oy hakkı tanınmasına kadar geleneksel kültürü dönüştüren reformlara sahne olan “Progressive Era/ İlerlemeci Dönem” (1890-1920) ile Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yılları (1923-1950) birbirini fazlasıyla andırmaktadır.⁸

3 İng. New Liberalism. 1935’te John Dewey’nin yayımladığı “Liberalism and Social Action” adlı eserle popülerleşen bu kavram, 1970’lerden sonra yükselen neo-liberalizmle karıştırılmamalıdır.

4 19. Yüzyıl sonunda ortaya çıkan Fransız radikal cumhuriyetçiliği, Dreyfus Davası sırasında yükselen monarşizme karşı oluşturulmuş bir radikal-merkez siyasetidir. Gündelik dildeki aşırılık/ıfrat kavramıyla ya da 1980’lerden sonra Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe tarafından geliştirilen radikal-demokrasi ile karıştırılmamalıdır.

5 2013 yılında dünya genelindeki sosyal demokrat partilerin “Progressive Alliance” adlı bir kuruluş çatısı altında bir araya gelmeleri terimi yeniden canlandırmıştır: https://en.wikipedia.org/wiki/Progressive_Alliance (20.3.2017)

6 Eleştirel bir analiz için: <http://origin.heritage.org/initiatives/first-principles/progressivism-and-liberalism> (20.3.2017)

7 Bununla beraber, Hegel’in sisteminde devletin de içinde yer aldığı nesnel ruh (objektif geist) kategorisinin, Platon’ da ve Aristoteles’te olduğu gibi insan aklı ve vicdanının en üst basamağını temsil etmediğini hatırlatmak gerekir. Pinkard’ın belirttiği gibi “Hegel şunu da kesin bir biçimde ifade eder ki, politik anlamıyla dünya tarihi, insanlığı kendi varoluş koşullarıyla hiçbir zaman tam olarak uzlaştıramayacaktır. Gerçek uzlaşma sanatta, dinde ve felsefede olmuştur. Dünya tarihi sadece, insanlığın ‘mutlak tinde kendisi üzerine düşünülmesi için ‘nesnel tinin etrafı süpürdüğü bir sahnedir.” (Pinkard, 2012, s. 489)

8 İki dönem arasındaki benzerlikler eleştirmenleri tarafından kullanılan argümanlardan da izlenebilir. Örneğin bir liberteryen-muhafazakâr olan Jonah Goldberg, progresivizmi eleştirirken, bu dönemin kanaat önderlerinden Herbert Croly’nin ‘Yeni Cumhuriyet’ (New Republic) adlı gazetesinin “1920’li yıllar boyunca hem faşizmi, hem de komünizmi aynı şekilde övdüğünü” belirtmektedir (Goldberg, 2010, s. 110). Aynı eleştirinin Türkiye’de “Moskova-Roma” adlı eseri üzerinden Falih Rıfkı Atay’a da yöneltilmiş olması anlamlıdır.

Nitekim Atatürk'ün 1924 yılında çıktığı büyük Anadolu gezisinde yanında bulunan eğitimci, şaşırtıcı olmayacak şekilde, Amerikan progresivizminin en ünlü simalarından John Dewey'dir (Palazoğlu, 1991, s. 163; Keskin, 2014). Yine 1927 yılında CHP, aynı akımın Avrupadaki temsilcileri olan radikal partiler kongresine davet edilmiş (Toprak, 2002, s. 42-49)⁹, 1933'te Türkiye'yi ziyarete gelen Fransız eski başbakanı Edouard Herriot ise 1923 Devrimi'ni "yeni liberalizmin ilk vesikası" olarak selamlamıştır (Atatürk, 2009, s. 222). Atatürk'ün 1929-30 kışında Afet İnan'a dikte ettirdiği Medeni Bilgiler kitabındaki şu sözleri de progresivizmin açık bir ifadesi olarak görülebilir: "Hürriyet ihtimâl ki zorla teessüs olunur; fakat herkese karşı taassupsuzluk göstermekle, aldırmaazlıkla muhafaza edilir." (Atatürk, 2011, s. 58)

Bununla beraber Türk Devrimi'nin yalnız bir sosyo-ekonomik düzen değişikliği değil, aynı zamanda bir uygarlık değiştirme hareketi niteliği taşıması nedeniyle Türkiye'deki ilericiğin, özellikle 1930'lardan itibaren, batıdaki örneklerine göre daha katı ve otoriter bir çizgide kaldığı açıktır. Dolayısıyla Cumhuriyet Halk Partisi'nin siyasal özgürlük vaadi II. Dünya Savaşı sonuna kadar sürekli ertelenecek, partinin ilerici karakterini hürriyetçilikle birleştirerek tazelemesi ise 1950'lerin sonunu bulacaktır.

İnkılâpçı Aydınların Muhalefet Deneyimi

Kimi araştırmacılar Türkiye'de çok partili yaşamın 1945 yazında birdenbire başlamasını ve çeyrek asırlık tek parti yönetiminin 1950 seçimleriyle sessiz sedasız son bulmasını doğrudan doğruya II. Dünya Savaşı'nın demokratik devletler bloğu tarafından kazanılmış olmasına bağlamaktadırlar. Bu bakış açısına göre İsmet İnönü'nün muhalif partilerin doğuşuna izin vermesi, batı dünyasının bir tür diktatörlük olarak gördüğü yeni Türk Devleti hakkındaki kanaatlerini değiştirmeye çabasından ibarettir.

Oysa SSCB, Nazi Almanyası ve Faşist İtalya'yı aynı kategoride "totaliter devletler" olarak tanımlayan İngiliz Başbakanı Winston Churchill'in, henüz Türkiye'nin

NATO üyesi olmadığı 31 Mayıs 1950'de, sabık Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye yazdığı mektup bambaşka bir perspektif sunar:

"Aziz Generalim,

Her ne kadar Türk politikasına karışmam doğru olmayacaksa da, şahsım düzeyinde, Türkiye'nin kaderini elinizde bulundurduğunuz uzun dönemin kapandığını büyük bir üzüntüyle okudum. Bana öyle gelir ki bir komutan olarak kazandığımız zaferlerin yanında tarih, Türkiye Cumhuriyeti'ni İkinci Dünya Savaşının tehlikelerinden ne büyük bir maharetle sıyırmış olmanız ve aynı zamanda Mustafa Kemal tarafından onca mücadeleyle kurulmuş liberal ve ilerici hükümet sistemini nasıl korumuş bulunmanız karşısında size hayranlık duyacaktır. Dostça ve hoş buluşmamızı daima hatırlayarak siyasi sahneden bu çekilişiniz sırasında size en iyi dileklerimi sunarım." (Toker, 1991, s. 35)

ABD'nin en yüksek tirajlı gazetelerinden New-York Times ise 1950 seçimlerini şu ifadelerle yorumlamaktadır:

"Türk seçimlerinin hayret verici neticesinden yalnız Türkler değil, Garp demokrasileri de hakkıyla gurur duysalar yeridir. Bir zamanlar Avrupa'nın hasta adamı diye anılan bu eski memleket, şimdi inandığımız ve özlediğimiz cihana yeni bir kur'a neferi gibi katılmış bulunmaktadır. (...) İlhamını Fransız İhtilâli'nden alan Türk inkılâbı; evvelâ İttihatçıların, sonra da Atatürk'ün liderliği altında inkişaf etmiştir. Fakat şimdi seçimi kaybetmiş olmakla beraber, Türkiye'ye demokrasi yolunda büyük bir adım attırmak hususunda en büyük hisse İnönü'ye aittir. Bu cepheden mütalâa edilince son seçim İnönü'nün zaferidir." (Giritlioğlu, 1965, s. 254)

New York Times'in özetlediği bu modernleşme çizgisine, Demokrat Parti'nin ilk seçim devresindeki (1950-1954) geniş çaplı ekonomik kalkınma hamlesini de eklemek gerekir. Ne var ki iktidar partisinin Türkiye'de çağdaş demokrasinin yaşama zeminini hazırlayan cumhuriyet devrimleri konusunda aynı duyarlılığı gösterdiğini söylemek mümkün olmayacaktır.

Nitekim Adnan Menderes'in daha ilk hükümet programında (29.V.1950) seçim zaferini "şimdiye kadar yapılan inkılâplarla ölçülemeyecek ehemmiyette bü-

9 CHP'nin Avrupa ilerici partileri ile olan ilişkisi üzerine daha kapsamlı bilgi için: Uyar, Hakkı, *CHP'nin Avrupa'nın Radikal ve Demokrat Partileri ile İlişkileri*, e-kaynak: <http://kisi.deu.edu.tr/hakki.uyar/26.pdf> (20.3.2017).

yük bir inkılâp” (Aydemir, 2000b, s. 187) gibi imalı ifadelerle tanımlamasıyla başlayan süreç, Mayıs 1951’de Atatürk tarafından kurulan Halkevleri ve Halk Odaları’nın “*faşistvâri telakki ve düşüncelerin mahsülü*”, “*tamamıyla abes, beyhude, geri ve yabancı uzuv(lar)*” (Aydemir, 2000b: 199) olarak nitelendirilmesine kadar uzanacak, nihayet bu atmosferden cesaret alan radikal sağ grupların Atatürk heykellerine karşı giriştiği saldırılar ve Kasım 1952’de gazeteci Ahmet Emin Yalman’a yönelik suikast girişimi sonrasında DP yanlısı gazeteciler de CHP’li aydınlarla birlikte irtica ve ırkçılığa karşı bir “Millî Tesanüt Cephesi” kurmaya mecbur kalacaktır (YKY, 2003, s. 235).

Bu dönemde CHP eğilimli aydınların önde gelen kanaat önderleri, 1950’den itibaren Cumhuriyet Gazetesi’nde haftalık köşe yazıları yazan eski Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel ve 1930’larda Atatürk’e en yakın gazeteci olarak tanınan, 1952’den itibaren ise Dünya Gazetesi’ni çıkaran Fâlih Rıfki Atay’dır.

Popülist siyaset karşısında başından itibaren eleştirel bir tavır takındıkları için muhafazakâr basın tarafından birçok defa “devrimbazlar” ya da “inkılâp yobazları” (Safa, 1978, s. 98, 232) gibi sıfatlarla yerilmiş olan bu aydınların 1950’lerdeki birinci elden yazıları incelendiğinde, karşımıza hiç de 1946 öncesini her şeyiyle kusursuz saymak gibi bir tutumları bulunmayan, aksine Demokrat Parti hükümetini artık görevini tamamlamış ve aşmış saydıkları tek parti uygulamaları sürdürmekle eleştiren bir üslup çıkmaktadır. Sözgelimi Falih Rıfki Atay’ın 1952’den itibaren Dünya Gazetesi’nde tefrika edilip 1961’de “Çankaya” adıyla basılan Atatürk’e ilişkin hatıralarında, “diktatörlük” ithamları şu soğukkanlı ifadelerle değerlendirilir:

“Atatürk diktatör mü idi? Rejimine bakarsanız evet. Fakat ne mizacı, ne ideali bakımından diktatörlük inançlısı değildi. Millî kurtuluş için şart saydığı inkılâpların hürriyet içinde yaşayabileceğine güvenseydi, demokratik savaşığın zevklerini feda etmeyeceğine şüphe yoktu.” (Atay, 1998, s. 521)

Yine Hasan Âli Yücel de bu dönemde klasik cumhuriyetçi düşünceyi, yıllardan beri vurgulanan “ulusal egemenlik” cephesinden çok, “tahakkümsüzlük/efendisizlik” (Pettit, 1998, s. 43-49; Öztürk, 2006, s.

135-141) boyutuyla yeniden ele almıştır¹⁰. Örneğin 22 Aralık 1953’te yayımlanan “Çoban” başlıklı köşe yazısında, Türkiye’de ancak 1961 Anayasasıyla yerleşecek olan “kuvvetler muvazenesi”nin önemini şu cümlelerle vurgulamaktadır:

“Demokrasi, bir oy rejimidir. İktidar, çokluğun elindedir. Fakat burada dikkat edilecek mühim nokta, oyla iktidara gelen vatandaşların, milletin iradesini kayıtsız şartsız ellerine almadıklarıdır. Millet çokluğunun kendilerine verdikleri ancak oydur; memleketi Ortaçağ usulünde ‘iltizamla vermiş’ değildir.” (Yücel, 1998: I, 177)

Bu ifadeleri, tek parti dönemini de dışarıda tutmayan özeleştiriler izleyecektir:

“Tabii biz bu ince noktaları yeni yeni öğreniyoruz. Doğrusu bu işin acemisiyiz. Uzun asırlar, tepeden inme idare edişe ve edilişe alışmışız. Hatalarımız, sapıklıklarımız oluyor, olacaktır. Yeter ki, açık yürekle ve cesaretle hataları düzeltme, millet ve vatan kaygusunu her türlü düşüncenin üstünde tutma kudretini kaybetmeyelim (...) (H)erkesin bilmesi gereken ilk hakikat, Türk milletinin sürü olmadığı ve çoban istemediğidir.” (Yücel, 1998: I, 177-178)

Demokrat Parti hükümetinin ilk iki yılında ezanı Arapça’ya çevirmesi ve ilk okullarda din derslerini zorunlu hâle getirmesinden sonra, 1952 sonunda gerçekleştirdiği bir diğer icraatı, anayasanın 1945’te sadeleştirilmiş olan dilini 1924’teki biçimine geri döndürmesidir (YKY, 2003, s. 205). Birçok aydın bu değişikliği, Atatürk’ün dil devrimi sırasında kısa bir süre için deneyip vazgeçtiği özleşmecilik (tasfiyecilik)¹¹ akımının yanlışlığına ilişkin argümanlarla olumlu-

10 Yücel’in klasik cumhuriyetçi düşüncenin temel referanslarından Aristoteles ve Montesquieu üzerine görüşleri için: Yücel, I: 222-228, 232-238.

11 Genellikle bu denemenin aşırılığı hakkında gösterilen örnek, Atatürk’ün Ekim 1934’te İsviçre Veliahdı’na hitaben verdiği şu demettir: “...Avrupa’nın iki bitim ucunda yerlerini berkiten uluslarımız, ataç özlüklerinin tüm ıssıları olarak baysak, önürme, uygunluk kıldacıları olmuş bulunuyorlar. Onlar, bugün en güzel utkuyu kazanmaya anıklıyorlar. Baysal utkusu.” (Atatürk, 2010, s. 25). Ne var ki kısa bir süre sonra bu denemeden vazgeçen Atatürk, Falih Rıfki Atay’a şunları söyleyecektir: “Çocuğum beni dinle (...) Türkçenin hiç bir yabancı kelimeye ihtiyacı olmadığını söyleyenlerin iddiasını tecrübe ettik. Bir çıkmaza girmişizdir. Dili bu çıkmazda bırakırlar mı? Bırakmazlar... Biz de çıkmazdan kurtarma şerefini başkalarına bırakamayız.” (Atay, 2001, s. 295-296).

maktadır. Ne var ki 1945'te gerçekleştirilen sadeleştirme denemesiyle herhangi bir benzerliği olmadığı gibi, 1950'li yılların CHP'li kanaat önderlerinin Türkçeye yönelik duyarlılıkları da ırkçılıktan tamamen uzaktır. Örneğin 1924 Anayasası'nın 74. maddesinin 1945 değişikliği ile aldığı şekil şöyledir:

"Kamu faydasına gerekli olduğu usulüne göre anlaşılmadıkça ve özel kanunları gereğince değer pahası peşin verilmedikçe hiç kimsenin malı ve mülkü kamulaştırılmaz. Olağanüstü hallerde kanuna göre yükletilecek para ve mal ve çalışma ödevleri dışında hiç bir kimse başka hiçbir şey yapmaya ve vermeye zorlanamaz." (Gözler, 1999, s. 111)

DP'nin 1952'de yeniden yürürlüğe koyduğu özgün madde ise şu şekildedir:

"Menafi-i umûmiye için lüzûmu usûlen tahakkuk etmedikçe ve kanûn-u mahsûs mücibince değer bahâsı peşin verilmedikçe hiç bir kimsenin malı istimvâl ve mülkü istimlâk olunamaz. Fevkalâde ahvâlde kanûn mücibince tahmil olunacak nakdi, ayn ve sây ü amele mütaallik mükellefiyetler müstesnâ olmak üzere hiçbir kimse hiçbir fedâkârlığa icbar edilemez." (Gözler, 1999, s. 90)

Görüldüğü gibi CHP'nin yaptığı değişiklikte özleşme değil anlaşılabilirlik esas alınmıştır. 1945 yılı itibarıyla öz Türkçe karşılıkları mevcut olmakla birlikte, yaşayan dilde bu karşılıklardan daha sık kullanılan "fayda, usûl, kanun, hâl" gibi yabancı kökenli kelimelere dokunulmamıştır. Buna karşılık Demokrat Parti'nin 1952'de benimsediği metin, kaleme alındığı 1924 yılı için bile hayli ağırdır.

Ayrıca 1952 değişikliğine karşı çıkan Falih Rıfkı Atay ve Hasan Âli Yücel'in, ne Atatürk döneminde, ne de daha sonrasında tasfiyeciliğe taraftar olmadıklarını belirtmek gerekir. Onlara göre Türkçeyi yabancı kelimelerden değil yabancı kaidelerden kurtarma anlamına gelen dil devriminin amacı öz değil ileri Türkçedir. Nitekim daha anayasa dilinin sadeleştirilmesinden iki yıl önce, 1943'te, Ulus'taki başmakalesinde Atay şöyle demektedir: *"Dilde esas anlatmaktır. Herkesin anlayabileceği bir fikir herkesin anlayabileceği kelimelerle yazılmışsa dava bitmiştir."* (Atay, 2001, s. 200).

Benzer şekilde Hasan Âli Yücel de, 1954'te "tâlim" yerine Cumhuriyet'ten sonra türetilen "eğitim" kelimesini kullanmasına kızanlara, tercihinin tasfiyecilikten kaynaklanmadığını şu sözlerle açıklamıştır:

"...(B)eni ifratçı dil tasfiyecilerinden sanacaklar ve öyle gösterecekler olacaktır. İnanmayın! Her şeyde olduğu gibi dil meselesinde de mesleğim itidal yoldur. Mesela şu askerlikteki 'talim' kelimesini 'Arabcadır, değiştirelim, Türkçe bir karşılığını bulalım' diyenden değilim. Talime çıkmak, talim etmek sözleri pek güzel Türkçedir. Bütün millet bunu bilir, söyler. Türkülerimize bile girmiştir:

Gemilerde talim var,

Bahriyeli yarım var

Hepimizin bildiği ve neşeli zamanlarımızda seve seve tekrarladığımız bu çapkın türkiyü saf türkçe söyleyeceğim diye bu şekle sokmak hatırımdan geçmez:

Gemilerde öğretim var,

Bir denizci sevgilim var...

Nasıl gülüyorsunuz? Halbuki 'dil inkılâbımız' gülünç olmaya lâyık olmayan, doğru, isabetli bir milli kültür anlayışıdır. Onu alay edilecek hâle sokmaya kimsenin hakkı yoktur." (Yücel, 1998: II: 76)

CHP'li aydınların 1950'li yıllarda yaşadıkları bir diğer deneyim, Demokrat Parti'nin ilk seçim dönemine denk gelen "İstanbul'un fethinin 500. yıldönümü" etkinlikleri çerçevesinde başlayan imparatorluk geçmişiyle barışma sürecine katılım biçimleridir. Bu dönemde İstanbul Üniversitesi hukuk fakültesi dekanı Prof. Dr. Sıddık Sami Onar'ın yayımladığı "İdare Hukuku'nun Umumî Esasları" (1952) adlı eser, bir yandan dönemin inkılâpçı aydınlarının başlıca idealini oluşturan hukuk devleti kavramını gündeme taşıırken, diğer yandan bu kavramın Türkiye'de Sened-i İttifak'la başlayan yüz elli yıllık tarihine yeniden dikkat çekmiştir (Onar, 1966, s. 139-234).

Onar'ın mülk devleti, polis devleti ve hukuk devleti kavramlarından oluşan sınıflandırması (Onar, 1966, s. 124-141), 1957'den itibaren Dünya Gazetes'i'nin tarih sütununu hazırlayan Reşat Kaynar tarafından Osmanlı tarihinin son yüz yılındaki gelişmelere uyarlanarak popülerleştirilecek (Kaynar, 1960) ve muhafazakârların köksüzlük suçlamalarına karşısında inkılâpçılara, Cumhuriyet'in kuruluşundan en az yüz yıl öncesine dayanan tarihsel birikimlerini hatırlatacaktır.

Onar ve Kaynar'ın çalışmalarını özgün kılan yarıdan biri de, kendilerinden önceki kuşağın "ulus bilinci" ve kendilerinden sonra gelenlerin "altyapı ilişkileri" üzerinden analiz ettikleri Osmanlı modernleşmesini ilk kez doğrudan doğruya "insan hakları" kavramı temelinde ele almalarıdır. Bu bakış açısının sonucu olarak gerek Onar, gerekse Kaynar, sözcüğü sultan otoritesini ilk defa kayıt ve şart altına alan Sened-i İttifak'ı büyük bir ilerleme hareketi sayarak övmüş, diğer yandan, giriştiği bütün çağdaşlaşma hareketlerine karşın, bu ilk anayasal metni rafa kaldıran II. Mahmut'u hayli sert ifadelerle yermişlerdir (Onar, 1966, s. 145-149; Kaynar, 1960, s. 4-6).

Bu değerlendirmelere çeşitli yönlerden eleştiriler getirmek mümkündür. Ancak 1961 Anayasası'na giden yolun inşasında asıl önem taşıyan, 1950'lerde ulusal tarihin evrensel hukukun gelişim sürecine kesin hatlarıyla eklenmiş olmasıdır.

Yine aynı doğrultuda Onar ve Kaynar'ın Tanzimat reformlarına ilişkin olumlu görüşleri 1950'lerde genel bir kabul görecektir. Örneğin Falih Rıfkı Atay, 1930'larda Kadro Dergisi'ni çıkaran arkadaşlarının "Batı kapitalizminin bir kuklası" gibi değerlendirdikleri Mustafa Reşit Paşa'yı, hukuk alanında gerçekleştirdiği devrim üzerinden "İlk Atatürk ya da ilk Atatürkçü" olarak tanımlayacak (Atay, 1963, s. 148), Hasan Âli Yücel ise "kendisine yöneltilen eleştirilerin bile yine kendi sayesinde yapıldığını" belirttiği Reşit Paşa'nın, 1954'te hâlen bir heykelinin dikilmemiş olması ayıbından bizi kimin kurtaracağını soracaktır (Yücel, 1998: III, 137).

1950'lerin inkılapçı aydınlarının, Cumhuriyet'in asıl kökenini oluşturan II. Meşrutiyet dönemi üzerine görüşleri ise daha ikirciklidir. Zira bir yandan hürriyet parolasıyla sürdürdükleri muhalefet İttihatçıların II. Abdülhamid'e karşı yürüttüğü mücadelenin devamı niteliğini taşımakta, ancak diğer yandan bir çoğu İttihat ve Terakki kökenli olan DP yöneticilerinin izledikleri partizan politikanın kökeni de bu cemiyette bulunmaktadır. Bu nedenle muhalif aydınlar, 1908 Devrimi'ni henüz birçok üyesi hayatta olan İttihatçı kadrodan ayırarak sahiplenmişler, özellikle 27 Mayıs müdahalesi sonrasında 1908'in birikimini Tevfik Fikret'le özdeşleştirerek anmışlardır¹².

12 Örneğin 27 Mayıs'ın hemen ardından kaleme alınan bir şiir Tevfik Fikret'in ruhuna ithaf edilmiştir ve nakaratı "*Fikret! Gürsel Paşa bize gösterdi sabahı*" şeklindedir (Yücebaş, 1961: 271). 27 Mayıs'ı 1908 Devrimi'ni özgürlük idealinin takipçisi sayan bir çalışma da aynı yıl "Türkiye'de Demokrasi: İkinci Meşrutiyet'ten İkinci Cumhuriyet'e" başlığıyla yayımlanacaktır (Pamukoğlu, 1960).

Forum Dergisi ve Hürriyet Partisi

DP'nin 1950-54 yılları arasındaki ekonomik başarıları ve 1954 seçimlerini bir öncekine göre daha büyük bir oy farkıyla kazanmış olması, dönemi sonradan inceleyen araştırmacıların çoğu kez bu partinin 1954'e kadar liberal bir karakter taşıdığını, otoriter ve baskıcı eğilimlerinin ancak ekonomik gerilemenin etkisiyle 1955'ten sonra ortaya çıktığını düşünmelerine neden olmuştur.

Oysa Demokrat Parti'nin bilinçli bir tercihle dışlayıcı, hatta diktatoryal politikalara yönelmesi Kasım 1953'te seçim sürecine girilmesiyle başlamaktadır¹³. Bu dönemde, Ahmet Emin Yalman'a yönelik suikast girişiminden beri CHP'ye karşı izlenen yumuşama siyasetinin, yükselmekte olan milliyetçi-mukaddesatçı oyların Millet Partisi'ne, modernleşme yanlısı oyların ise bu sürecin asıl temsilcisi olan CHP'ye kaymasından ürken Demokrat Parti, radikal bir dönüşle, önce CHP'nin bütün mal varlığına el konulmasına, hemen ardından da Millet Partisinin kapatılmasına karar vermiştir (Toker, 1991, s. 244-254).

Araştırmacı Metin Toker'in, Nisan 1960'ta kurulan Tahkikat Komisyonu ile CHP'nin canına kast edecek olan DP'nin, bu sürecin bir provası olarak rakibinin malına kast edişi şeklinde tanımladığı müsadere kararı, CHP saflarında önce büyük bir şaşkınlığa, ardından da infiale neden olmuştur. İsmet İnönü'nün "*Tarih kürsüsünden hâlinizi seyrediyorum. Suçuların telaşı içindedir*" sözleriyle hatırlanan sürecin sonunda CHP'nin bütün parti merkezleri mühürlenip levhaları sökülürken, bu zamana kadar muhalifleri tarafından saygı duyulan bir başbakan olan Adnan Menderes, CHP'lilerce artık "Heil Hitler, Heil Menderes" ya da "Viva Peron, Viva Menderes" gibi tarzlarla anılmaya başlanacaktır (Toker, 1991, s. 256-258).

Buna karşılık 2 Mayıs 1954'te yapılan genel seçimlerinde DP'nin kazandığı büyük başarı, semereleri yeni yeni alınmaya başlanan yatırımların yanı sıra, partinin seçim dönemecine girilirken izlediği popülist politikada aranmalıdır. Nitekim CHP'nin mallarına el konulmasının yarattığı dehşet, partinin İstanbul'daki eski il merkezinin üniversite öğrenci lokaline çevrilmesi, emekli, dul ve yetimlerinin üç aylıklarının birdenbire arttırılması ve özellikle CHP'nin asıl tabanı olarak bilinen memurlara bir yılda beş maaş fazla ödenmesiyle kapatılacaktır (Toker, 1991, s. 258).

13 DP'nin siyasal çizgisini liberalizm ve muhafazakârlığın ötesinde "popülizm" kavramı çerçevesinde ele alan bir makale için: Sunar, 1985.

1950lerin en seçkin muhalif dergisi olan Forum, böyle bir atmosferde, Nisan 1954'te yayın hayatına girmiştir. "Fikir Meydanıdır" alt başlığıyla yayımlanan dergi, çeşitli araştırmacılar tarafından benzer ifadelerle, bir "Kemalist-Liberal Sentez Çabası" (Beriş, 2005) ya da muhafazakâr iktidar karşısında "Cumhuriyetçi Demokrat-Liberal Demokrat İttifakı" (Çakmak, 2007) şeklinde tanımlanmıştır. Ancak derginin liberal kanadını oluşturan aydınların 1950'li yıllar boyunca planlı kalkınmayı ve Keynesyen iktisadı, Kemalist kanadın ise bireysel özgürlükleri ve güçler ayrılığını savundukları hesaba katılırsa¹⁴, birbirine zaten uzak olmayan bu sosyal-liberal ve klasik cumhuriyetçi eğilimlerin progresivizm çerçevesi içinde bir arada değerlendirilmeleri de mümkündür.

Nitekim Şevki Vanlı, dergi yazarlarını bir arada tutan idealin "ileri Türkiye" hedefinden başka bir şey olmadığını söylemektedir¹⁵. 1950'lerde ilki devrimcilik, ikincisi reformculuk anlamında kullanılan ihtilâlcilik ve ıslahatçılık terimleri karşısında, inkılâpçılığın "ilerleme" kavramıyla özdeşleştiğinin açık bir örneği de yine Forum'un 1 Eylül 1957 tarihli imzasız başyazısından çıkarılabilir:

"Biz ne dün ihtilâlciler olduk, ne bugün. Biz inkılâpçı olarak kaldık ve kalacağız. Filhakika, ihtilâl cemiyetinin aşağı tabakalarından yukarıya doğru sirayet eden ve idareyi zorlayıp devirmeye matuf bir ayaklanışsa, inkılâp, yukarıdan aşağıya doğru inen bir ileri hamledir." (Çakmak, 2007, s. 96-97)

- 14 Tarık Zafer Tunaya'nın dergiden aktardığı iki örnek bu dengeli ortaya koymaktadır: "Forumculara göre, Atatürk inkılâbının ana hedefleri, bugünkü tecrübe ve şartlara göre yorumlandığı takdirde, 'İçtimai Refah Devleti' (Welfare State) adı verilen (Marksist olmayan) çağdaş bir sosyal doktrinle akraba sayılabilecek bir fikir sistemi teşkil eder" (...) "Türk Devrimi prensipleriyle totaliter bir Devlet inşa etmek bir trajedidir ve 'her trajedide olduğu gibi son perdeyi şimdiden tahmin' zor değildir." (Tunaya, 1960, s. 173, 174)
- 15 "Bugün bizi ayakta tutan ve pek çoğumuzun toplum bağlantısı olan şey bir 'ileri Türkiye' düşüdüdür. İleri kelimesi yerine ister 'modern', ister 'refaha kavuşmuş' diyelim, ister başka sıfatlar bulalım, hepimizin gözünde aşağı yukarı aynı şey canlanmaktadır. (Çakmak, 2007, s. 68). Forum hakkında benzer bir yorum da Ergun Aydınoglu tarafından yapılmıştır: "İlerleme', 'kalkınma', 'batıya yetişme', bütün bunlar, Osmanlılığın sonlarından beri Türk aydınının politik profesininin temel eksenini teşkil eder (...) Bu heyecanın tekrar canlanması için 1950'leri beklemek gerekir. Bu tarihlerde DP iktidarı, aynı özlemlere bu kez popülist ve demagogik bir karakter kazandırırken, bir grup aydın ise onu, bir politik projeye yaklaştırabilecek bir doktrükle ifadeye çalışır. Bu görevi üstlenen Forum dergisi, 1960 sonrasının -radikal ya da reformcu olsun- politikaya girmiş bir aydın azınlığının ilk siyasal okuludur." (Aydınoglu, 1992, s. 59):

İlk bakışta "yukarıdan aşağıya" ifadesi negatif özgürlükleri umursamayan bir elitist kalkınmacılığın işareti sanılabirirse de, Forumcular, bütün yazarlarının üzerinde uzlaştığı imzasız başyazıların hemen hepsinde, özgürlük ve kalkınmayı ayrılmaz bir bütün olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Örneğin 1 Nisan 1957 tarihli başyazı şöyledir:

"Bu dergide hürriyet ve kalkınma konuları üzerinde çok durduk ve daima şu görüşü savunduk: Kalkınma ve hürriyetten birini seçme bahis konusu olamaz. Türkiye ve onun mensup bulunduğu hür dünyayı, Demir Perdeden ayıran şey bu iki idealin birbiriyle bağdaştığı inancıdır. 'Evvvela kalkınma' yahut 'iktisadi hürriyet, daha sonra siyasi hürriyet' parolası bize yabancıdır. Bu parola komünist ve totaliter bir dünya görüşünün ta kendisidir." (Çakmak, 2007, s. 66)

Hemen hepsi ilk eğitimlerini Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında almış olan Forum yazarlarının¹⁶, Atatürk'e ve İnönü'ye karşı derin bir saygı ve minnet beslemekle beraber, tek parti döneminin otoriter yanından hoşnut olmadıkları da birçok makalelerinden anlaşılabilir. Ancak Demokrat Parti'nin 1953 sonlarından itibaren iyice belirginleşen popülist politikalarını Almanların "banyo suyuyla beraber çocuğu da kubura dökmek" şeklindeki deyimleriyle anan (Çakmak, 2007, s. 280) ve tek parti otoriteryanizminden kalan tortularla birlikte inkılâpları da yok etmek şeklinde yorumlayan Forumcular, Aralık 1955'ten itibaren yeni kurulan Hürriyet Partisi'ni desteklemeyi tercih etmişlerdir.

Temelde sosyal-liberal çizgide¹⁷ olmakla beraber, bünyesinde Muammer Aksoy ve Münci Kapani gibi cumhuriyetçi, hatta Doğan Avcıoğlu gibi sosyalist aydınlara yer veren Hürriyet Partisi, 1957 seçimleri öncesinde iş birliğine davet ettiği muhalif partilere gönderdiği muhtırayla, bir anlamda geleceğin CHP programının ve 1961 Anayasası'nın ilk taslağını oluşturmuştur.

16 Derginin en yaşlı yazarlarından Bahri Savcı 1914, en genç yazarlarından Mümtaz Soysal 1929 doğumludur.

17 Diren Çakmak, Hürriyet Partisi'nin "ordo-liberalizm" olarak tanımlanan Alman liberalizmine yakın bir çizgiyi temsil ettiğini belirtir (Çakmak, 2016, s. 169-172). Türkçe'ye "düzenlenmiş liberalizm" şeklinde aktarılabilecek bu kavram, progresivizmin özgürlüğü doğada değil, akılcı müdahalede bulan yaklaşımla uyumludur.

Fahir Giritlioğlu'nun Cumhuriyet Halk Partisi tarihine ilişkin eserinde de yer bulan muhtıranın, TBMM'nin bir "Müessessan Meclisi" şeklinde çalıştırılması sayesinde yapılmasını öngördüğü düzenlemelerden bazıları şöyledir:

- a) *İnsan Hakları Beyannamesinde ifadesini bulan ferd hak ve hürriyetlerinin teminat altına alınması,*
- b) *Seçim sistemimizde nisbî temsilin esas alınması ve seçimlerde vatandaş iradesinin serbest tecel-lisine mâni olabilecek bütün unsurları bertaraf edici hükümler konulması,*
- c) *Türkiye B.M.M.'nin asgari 60 bin nüfusa bir Mebus seçilmek suretiyle teşkil olunması,*
- d) *Birinci Meclisin yanında seçimi ve âzâlığı hususî şartlara bağlanmış ikinci bir Meclis kurulması,*
- h) *Kanunların Anayasa'ya uygunluğunu incelemek, siyasî partilerin kazaî murakabesini (yargısal denetimini) yapmak (için) Yüksek Seçim Kurulu, Uyuşmazlık Mahkemesi ve Divan-ı Âli vazifelerini görmek üzere bir Anayasa Mahkemesi kurulması,*
- f) *Bütün idarî tasarruflara şâmil kazaî murakabenin tesis olunması, mahkemelerin istiklâlinin ve bunun¹⁸ aslı unsuru olan hâkim teminatının sağlanması ve hâkimlerin terfi, tâyin, tecziye (cezalandırma), emekliye sevk ve nakil gibi işleri(ni) deruhde etmek üzere bir Yüksek Hâkimler Şûrası kurulması,*
- j) *Matbuatın her türlü tesir ve tazyik dışında tutulması,*
- k) *Üniversitelerin ilmî, idarî ve malî muhtariyetlerinin tanınması*
- l) *Meslekî teşekküllerin serbestçe kurulup her türlü keyfî tesir ve tazyikten masun bulundurulması,*
- m) *Vatandaşa demokratik murakabenin başlıca unsurlarından biri olan âmme işleri vazifedârlarına (kamu görevlilerine) yapılacak isnadî ispat edebilme hakkı tanınması. (Aktaran: Giritlioğlu, 1965, s. 446)*

18 Metinde "bütün" şeklinde yazılmıştır.

Ne var ki parti başkanı Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun, hür bir toplum düzeninin son bakıyelerini de ortadan kaldırmak isteyenler ile "*Türk Milletinin yüz elli senedir kurmaya çalıştığı yeni ve ileri bir düzen yaratmak isteyenler*" (Çakmak, 2016, s. 311) arasında geçeceğini belirttiği 1957 seçimlerinde, ikinci blok CHP'de konsolide olacak, %3.4 oranında oy toplayabilen Hürriyet Partisi ise düşünsel gücünün karşılığını alamayacaktır.

1958 Dönemeci: CHP'de Hürriyetçi Demokrasi

Cumhuriyet Halk Partisi'nde 1958 yılı içinde yaşanacak yenileşme sürecinin ilk işaretleri, ülkenin bir tür çoğunlukçu diktatörlük rejimi¹⁹ atmosferi içinde girdiği 1957 seçimleri sürecinde kendini göstermiştir. Bu süreçte, öncelikle DP Hükümeti'nin sadece muhalif olduğu gerekçesiyle görevine son verdiği Hürriyet Partili SBF Dekanı Turhan Feyzioğlu CHP'ye katılmış, ardından 9 Eylül 1957 tarihli CHP Kongresi'nde Hürriyet Andı içilmiştir (Arlı, 2008, s. 276-277).

Ancak çok daha dikkat çekici bir unsur, 1930'lu yıllarda tek parti yönetimine karşı güçlü bir muhalefet yürütmüş olan ünlü liberal gazeteci Hüseyin Cahit Yalçın'ın 19 Ekim 1957'deki vefatının, CHP yayın organı Ulus Gazetesi'nde "*Hürriyet Mücahidi Yalçın'ı kaybettik*" manşetiyle yayımlanması ve gazetenin başyazı sütununda, Yalçın'ın 14 Temmuz 1937'de tek parti politikalarını eleştirdiği şu ifadelerine yer verilmesidir:

"Devletin fertler üzerinde böyle kayıtsız ve şartsız, hudutsuz ve mutlak bir hakimiyet hakkı kabul edilirse, günün birinde 'devlet demek ben demektir' diyebilecek surette hükümeti ele geçiren bir zorba halkı bir sürü hâlinde kamçılatabilir." (Çavdar, 2000, s. 73-74)

19 1956'daki basın kanunu değişikliğinden sonra DP Hükümeti'nin bir diktatörlüğe dönüştüğü artık batı basını tarafından da dile getirilmektedir. Dönemin çeşitli gazete haberleri: "*Türkiye'de Baskı*" (Toledo Blade, 6 Temmuz 1956), "*Türkiye'den Kara Haber*" (Minneapolis Tribune, 10 Temmuz 1956), "*Türkiye de Diktatörlükler Arasına Katıldı*" (Chicago Daily Tribune, Temmuz 1956), "*Türkiye Karanlığa Doğru Gidiyor*" (San Jose Mercury, Haziran 1956), "*Türkiye Geri Gidiyor*" (Oil City Derrick, 14 Haziran 1956), "*Türkiye'de Tehlike İşaretleri*" (Birmingham News, 8 Haziran 1956) vd. Forum'dan aktaran: Çakmak, 2007, s. 173.

Bu satırlar bir dereceye kadar CHP'nin geçmişe yönelik bir öz eleştirisi olarak okunabilir. Ancak diğer yandan, Yalçın'ın bu eleştirileri yönelttiği dönemde, Bayar ve Menderes dâhil olmak üzere önde gelen bir çok DP'linin henüz CHP içinde bulunduğu, üstelik 1937 ile 1957 dünyasının birbirinden hayli farklı olduğu hesaba katılmalıdır.

CHP içinde gerçek dönüşümün başlaması ise partinin Ocak 1958'den itibaren, birçoğu Forum yazarı olan entelektüellere yönelmesi ve Osman Okyar'ın (d. 1917) başkanlığında; aralarında Turhan Feyzioğlu (1922), Bülent Ecevit (d. 1925), Doğan Avcıoğlu (d. 1926), Coşkun Kırca (d. 1927) gibi Cumhuriyet'in yetiştirdiği ilk aydınların bulunduğu "Araştırma ve Dokümantasyon Bürosu"nu kurmasıdır (Emre, 2013, s. 59-60; Arlı, 2008, s. 278).

CHP içinde bu gelişmeler olurken, hayli tartışmalı şartlarda yapılan 1957 seçimlerini²⁰ kazanmış olmakla birlikte, toplamda muhalefetten 380.000 oy eksik almış olan Demokrat Parti, Haziran 1958'de Irak'ta gerçekleşen hükümet darbesi ve Ağustos 1958'deki devalüasyondan sonra kontrolünü tamamen kaybetmiş görünmektedir. Başbakan Menderes'in 6 Eylül'de CHP'lilere "idam sehpalarında can verenlerden ders almalarını" öğütmesi, 21 Eylül'de ise muhalefetin politikası aynı şekilde devam ederse "demokrasiye paydos olacağını" (YKY, 2003, s. 351) söylemesi, partilerden bağımsız olarak gençlik üzerinde büyük bir huzursuzluk ve öfke yaratacaktır. Nitekim "demokrasiye paydos" ifadesini Haydarpaşa garında haber alan CHP Genel Başkanı İnönü, gazetecilere verdiği demeçte, yeni kuşağın farklılığına şu sözlerle dikkat çekmektedir:

"1958 Türkiyesinde, tehditlerden korkan kimse yoktur. Onların yanıldıkları ve hesaba katmadıkları nokta, 1958 Türkiyesinde kırk yaşından aşağı olanların, sağdan yazı yazmasını bilmemeleri noktasıdır. Farz-ı muhal, herhangi bir kimse Demokrasiye paydos etmek gibi bir harekete özenip, sabahleyin böyle bir teşebbüste bulunsa, akşama kadar, kendisinin ve etrafındakilerinin başlarına memleketin yıkılıp, kendilerini zindana soktuğunu görürler." (Giritlioğlu, 1965, s. 398)

20 Seçimlerde görülen yolsuzluklar için: Giritlioğlu, 1965, s. 360-364.

Köprülerin bu şekilde atılmasından sonra Menderes, beş buçuk yıl önce oluşturulan "Milli Mutabakat Cephesi" çizgisini bütünüyle terk ederek, merkez siyasete karşı bütün karşı-devrimci unsurlara el uzatmak anlamına gelen "Vatan Cephesi"nin kuruluşuna yönelecek, diğer yandan 1950-55 yılları arasında hemen hepsi DP saflarında bulunan Hürriyet Partili siyasetçiler ise blok hâlinde CHP'ye katılacaklardır (Çakmak, 2016, s. 344).

CHP'nin 1958 yılında geçirdiği dönüşümünün nihai ifadesi ise 14 Ocak 1959 tarihli 14. Kurultay'da yayımlanan "İlk Hedefler Beyannamesi"dir. İlerleme düşüncesi çerçevesinde, "İnsan cemiyetlerinin yüzyıllar ötesinden gelen şerefli tekâmülünün inkâr edilmez, iptal edilmez bir şekilde ferde ve topluluğa kazandırdığı" hakların korunmasını esas alan beynamede, tıpkı Hürriyet Partisi'nin programında olduğu gibi, yeni bir anayasanın hazırlanması ve bu doğrultuda ikinci bir meclisin, Anayasa Mahkemesi'nin ve Yüksek Hâkimler Şûrası'nın kurulması kabul edilmiştir (Giritlioğlu, 1965, s. 453-455).

1950'lerin sonundaki bu dönüşüm, CHP'nin yalnız Cumhuriyet'in ilk kuşak aydınlarını kendi içinde özümsemesinin değil, aynı zamanda klasik inkılâpçı çizgisini 19. Yüzyıldan beri devam eden hürriyet mücadelesiyle eklemleyişinin bir ifadesi olarak okunmalıdır. Nitekim İnönü'nün 28 Nisan 1960 olaylarından sonra Times Gazetesi muhabiri David Hotham'a verdiği röportaj bu yöneltişi göstermektedir:

"En az yüz yıldır bu memlekette hürriyet mücadelesi vardır. Bu mücadeleye entelektüeller katılmıştır. Hocalar katılmıştır. Benim nazarımda bir gün, bu hürriyet mücahitlerinin abideleri dikilecek, son hürriyet mücadelesinde ölmüş olanlar ise, kendilerinden önceki bütün hürriyet mücahitlerinin omuzlarında yükselecek ve hepsinin üstünde görülecektir. Bu hürriyet şehitleri rejimi kurtarmışlardır. Haysiyetimizi kurtarmışlardır. Ve halka vazifelerinin ne olduğunu kanları ile öğretmişlerdir. Bedelsiz, menfaatsız, yardımsız. Ölenlerin adlarını ve nereye gömüldüklerini bilmiyoruz. İnsanların tanıdıkları asil fedakârlıklardan hangisi, bu son hareketten daha kıymetlidir? Tıpkı adı belli olmayan şehit asker gibi..." (Giritlioğlu, 1965, s. 388)

1960'lar: Progresivizmin Yükselişi ve Düşüşü

Çoğu zaman Cumhuriyet Halk Partisi'nin en başarılı döneminin, İsmet İnönü'nün genel başkanlıktan çekildiği ve partinin klasik bürokrasiyle arasına mesafe koyduğu 1972 sonrası olduğu ileri sürülür. Bu görüş-tekilerin temel argümanı ise partinin en yüksek oy oranına 1977 seçimleriyle ulaşmasıdır.

Ne var ki CHP'nin 1957'de aldığı oy 1977'deki orandan yalnızca bir puan eksiktir. Üstelik 1957'de, bir yıl sonra CHP'ye katılacak olan Hürriyet Partisi de bütün imkânsızlıklara karşın %3.4 oranında oy almıştır. Bu dağılıma eklenmesi gereken bir diğer unsur ise 1977'deki CHP'nin, Mart 1975'ten itibaren iktidarda bulunan Milliyetçi Cephe hükümetlerinin yarattığı kutuplaşma ve huzursuzluktan sonra %42 bandına yükselebilmesi, 1957'deki CHP-Hür.P. bloğunun ise %44 oya ulaştığında, henüz 1958'deki devalüasyon (Ağustos) ve Vatan Cephesi (Eylül) krizlerinin başlamamış olmasıdır. Özellikle 28 Nisan 1960 olaylarını izleyen gelişmelerin ardından seçimlerinin norma uygun biçimde yapılmış olması hâlinde, CHP'nin tarihinin en büyük seçim başarısını kazanacağını kestirmek zor değildir.

Bununla beraber 1960 tarihli DP grup toplantılarında açıktan açığa "*İsmet Paşa ölür ama leşi ortada kalır. Tefessüh etmiş leşi ortada kalır*" gibi sözlerin söylenebildiği (Aydemir, 2000a, s. 395), 18 Nisan 1960'ta kurulan Tahkikat Komisyonu'nun 1954'te Millet Partisi'ne yapıldığı gibi CHP'nin kapısına da kilit vurmaya üzere olduğu göz önüne alındığında, DP hükümetinin 1960'tan sonra bir daha normal ve serbest bir seçime izin vereceğini düşünmek güçtür. Dolayısıyla 27 Mayıs'ın CHP'yi iktidara getirmek için yapılmış bir müdahale olduğunu ileri sürmek ne kadar yanlışsa, tam karşıt bir bakış açısıyla, bu müdahalenin yükselmekte olan CHP'nin önünü kesmeyi amaçladığını savunmak da bir o kadar hatalıdır.

Bu koşullar altında gerçekleşen ve Forum Dergisi tarafından "*İhtilâllerin En Centilmeni*" olarak nitelenen 27 Mayıs müdahalesi (Çakmak, 2007, s. 138), Türkiye'de progresivizmin en parlak birkaç yılının başlangıcını oluşturacaktır. Nitekim 6 Ocak 1961'de göreve başlayan Kurucu Meclis'i açış nutkunda Devlet Başkanı Cemal Gürsel, tıpkı 58'li aydınlar gibi, hazırlanmakta olan anayasayı Türk toplumunun hukuk devleti kurma yolundaki bir buçuk asırlık mücadele-

sinin sonucu olarak değerlendirmiş ve Atatürk devrimlerini bu uzun sürecin en hayati dönemeci saymıştır. Gürsel'e göre yeni düzenin dayanması gereken temeller ise "hak, adalet, hürriyet, eşitlik ve fazilet"tir (Akgün, 2009, s. 262-263).

Yine Enver Ziya Karal tarafından kaleme alınan 8 Mart 1961 tarihli anayasa gerekçesinde yeni anayasanın asıl öneminin çağdaş batı demokrasilerinde, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra klasik hak ve özgürlüklerin yeterli olmadığına anlaşılmasıyla benimsenen sosyal ve iktisadi hakların Türkiye'de de garanti altına alınması olduğu belirtilmektedir (Akgün, 2009, s. 268).

Bunların yanı sıra 1961 Anayasası'nın Türk demokrasisine en önemli katkısı, egemenliğin kayıtsız şartsız ulusa ait olmasından kastedilenin, bir seçim dönemi için işbaşına gelen bir hükümetin muhalefet üzerindeki kayıtsız şartsız üstünlüğü ya da belirli bir döneme özgü bir çoğunluğun azınlıklar üzerindeki kayıtsız şartsız tahakkümü demek olmadığını açıklığa kavuşturmasıdır. Nitekim her biri birer denge-denetim odağı olan Cumhuriyet Senatosu, Anayasa Mahkemesi, HSYK ve DPT gibi kurumlar sayesinde muhaliflerin, azınlıkların ve güçsüzlerin de ulusun birer parçası, dolayısıyla ulusa ait egemenlik üzerinde hak sahibi oldukları bu anayasa güvence altına alınmıştır (Tanör, 2004, s. 378-374, 402-405).

Bununla beraber 1960'ların ortalarından itibaren, bir yandan anayasayı başından beri benimsememiş yeni bir popülist partinin işbaşına gelmesi, diğer yandan dünyadaki yeni gelişmelerin etkisiyle Türkiye'deki muhalif aydınların farklı arayışlar içine girmeleri nedeniyle 58 kuşağı tarafından temsil edilen progresivist çizgi silikleşmeye ve giderek yok olmaya yüz tutacaktır.

Diren Çakmak, Forum Dergisi üzerine hazırladığı doktora tezinde²¹, muhalif blokta gözlemlenen bu değişimi Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1966 yılından itibaren Bülent Ecevit'in önderliğinde cumhuriyetçi demokrat çizgiden sosyal demokrasiye doğru kaymasına bağlamaktadır. Çakmak'a göre sosyal demokrasi Cumhuriyet'in kuruluş temelleriyle çelişen bir ideoloji olmamakla beraber, Türk Devrimi'nin sosyal boyutunun tamamlanmadığı bir dönemde, temel önceliklerin arka plana itilmesine yol açmıştır (Çakmak, 2007, s. 26-28).

21 Çalışma, izleyen yıllarda kitaplaştırılmıştır: Çakmak, 2010.

Bize göre, dikkate değer olsa da, bu görüşe katılmak güçtür. Zira özellikle II. Dünya Savaşı sonrası dünyada her ikisi de ekonomik faktörler karşısında siyasetin öncelliğini²² esas alan birer progresivist ideoloji olan sosyal demokrasi ve cumhuriyetçi demokrasi arasındaki fark ancak ayrıntılarda ortaya çıkmaktadır. Üstelik CHP içinde sosyal demokrasi hareketinin lideri olan Bülent Ecevit 58 Kuşakçı'nın önemli temsilcilerinden biri olduğu gibi, Çakmak tarafından "gerçek cumhuriyetçiler" (2007, s. 697-698) olarak anılan Muammer Aksoy ve Bahri Savcı gibi aydınlar tarafından izleyen yıllarda da destek görmüştür²³.

Bununla beraber, Batı dünyasında 1960'lardan itibaren gözlemlenen bir dönüşümün, kısa zamanda Türk aydınlarını da etkisi altına aldığı ve Türkiye'de henüz istikrara kavuşamamış modernleşme sürecini sorgulamaya açtığı bir gerçektir. Ancak "postmodernizm" başlığı altında tanımlayabileceğimiz bu çok boyutlu dönüşümün Türk progresivizmine darbe vuran yönü, ekonomik ya da politik tezlerinden çok epistemolojik ve kültürel boyutlarında ortaya çıkmaktadır.

Postmodernite, çağdaş dünyanın akılcılık, bireysel özgürlük ve evrensel uygarlık gibi asgari müştereklerine yönelik bir reddiye olarak doğmuştur. Frankfurt Okulu'nun Theodor Adorno gibi temsilcilerinin akla karşı tutkuyu, Michel Foucault ve Jacques Derrida post-yapısalcıların bireysel irade ve özgürlüğe karşı determinizmi, Jean-François Lyotard'ın her tür evrensel standardizasyona karşı tikelliği öne çıkarmasıyla biçimlenen postmodern söylem, "büyük anlatılar" olarak tanımladığı klasik liberalizm ve sosyalizm kadar, hatta her ikisinden çok, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda özel bir rolü olan "ilerleme" düşüncesini hedef almıştır (Best& Kellner, 2001, s. 69-75, 211-220, 272-281).

Çoğunlukla sol gelenek içinde modernite (ve Türkiye'deki bağlamıyla Kemalizm) eleştirilerinin kökenleri İdris Küçükömer'in sivil toplumcu tezlerini içeren, 1969 çıkışlı "Düzenin Yabancılaşması" adlı eserine dayandırılır. Bu saptama belirli bir haklılık payı taşısa da, solda aynı dönemde Küçükömer'in çizgisine karşıt olarak ortaya çıkan "ulusalcılık" yaklaşımını progresivizmin sadık bir izleyicisi ya da aynı çizginin sosyalist bir yorumu sanmak da ciddi bir hatadır. Zira bu gelenekte modernitenin temel değerlerinden olan

nesnel akılcılık ve onun toplumsal yansıması olan plancılık fazlasıyla yüceltilmekle beraber, sürecin diğer öğeleri olan bireysel özgürlük ve evrensellik neredeyse toptan reddedilmektedir²⁴.

"İnfiratchılık" (partikularizm/tikelcilik) olarak adlandırabileceğimiz postmodern kültürel yarılma, 1960'lı yılların kimi düşünürlerinde "öze dönmeyi" Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında kısa bir süre deneşip vazgeçilen öz kültürçülük (örneğin dilde tasfiyecilik) eğilimini -1945'teki uygulamadan farklı olarak bu kez gerçekten- diriltme, diğer bir bölümünde ise yerel ve bölgesel kimliklere siyasal meşruiyet kazandırma arayışıyla ortaya çıkmıştır. İlk bakışta bu iki yaklaşım birbirinin tam karşıtı gibi görünse de, temelde her ikisi de Türk modernleşmesinin yüz elli yıllık birikimin ürünü olan politik-hukukî yurttaşlık anlayışı yerine doğal ve otantik kimlikleri ("öz-Türk", "öz-Kürt" vd.) öne çıkarmakta birleşmektedir.

Bu iki tutumun siyasal düzlemdeki yansımaları ise, bir yanda bireysel farklılık ve özgürlükleri yok sayan bir radikal devrimcilik, diğer yanda ise Türk toplumdaki temel bireysel farklılık ve özgürlüklerin güvencesi olan Cumhuriyet devrimlerini reddeden bir vülger sivil toplumculuk olacaktır. Kuşkusuz bu yarılmadan en büyük zararı gören akım ise yakın tarihte "inkılâpçılık" ve "hürriyetçi demokrasi" arasındaki dengeyi ilk ve son kez tutturabilmiş olan progresivizmdir.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada Türk politik ve entelektüel tarihinin çoğu kez ihmal edilen bir parçası olan 58 Kuşakçı ele alınmıştır. Makalede referans verilen çeşitli kaynaklardan daha kapsamlı olarak da izlenebileceği üzere, 19. Yüzyıl'ın başlarından günümüze kadar uzanan Osmanlı-Türk aydın jenerasyonları arasında 1890-1930 doğumlular bir kopuş ya da boşluk oluşturmamakta, aksine kendilerinden öncekiler ve sonrakiler arasındaki düşünsel merkezde yer tutmaktadırlar.

24 Örneğin Hikmet Özdemir, 1960'ların ortalarından itibaren Yön Dergisi'nde görülmeye başlanan izolasyonist milliyetçilik anlayışı ile Atatürk milliyetçiliğinin farkı üzerine şunları söylemektedir: "Atatürk milliyetçiliğindeki batıya rağmen batılılaşma kaygısı Yönde yerini batıdan kopma, batının siyasal ve ekonomik görüşlerine karşı olmaya bırakmıştır. Aslında dış konjonktürle de ilgili olan bu farklılık önemli sayılmalıdır." (Özdemir, 1986: 282).

22 Ayrıntılar için: Berman: 2012:20-24, 196-198.

23 Aksoy, 1977; Savcı, 1981.

Tıpkı Namık Kemal (d.1840) kuşağının 1810'lar ve 20'lerde, 1908 ve 1923 devrimlerini gerçekleştirenlerin 1850'ler ve 60'larda doğan eski devlet adamlarını kendilerine örnek almaları gibi, 1914-30 yılları arasında doğan ilk Cumhuriyet kuşağı da geç-19. Yüzyıl ve erken-20. Yüzyıl'da dünyaya gelen ve Cumhuriyet'in kurucu kadrolarını bir adım arkadan takip eden aydınlardan esinlenmiş ve faydalanmıştır.

Siyasal iktidarın ilk defa oy çokluğuyla modernleştirici elitlerden popülist bir siyasal kadronun eline geçtiği 1950'li yıllarda, basın ve üniversite çevrelerinde Falih Rıfkı Atay (d. 1894), Hasan Âli Yücel (d. 1897), Sıddık Sami Onar (d. 1897) gibi yazar ve bilim insanları, sistemli biçimde, Türkiye'de Cumhuriyet devrimlerini korumak ve çağdaş demokratik değerleri benimsemek arasında bir çelişki bulunmadığı, aksine bu değerlerden biri olmadan diğerinin ayakta duramayacağı tezini savunmuşlardır.

1950'lerin ortalarına gelindiğinde benzer görüşler, önce Ankarada yayımlanmakta olan Forum Dergisi'nin Bahri Savcı (d.1914), Muammer Aksoy (d.1917), Münci Kapani (d. 1921) gibi akademisyenleri, ardından Hürriyet Partisi üyeleri tarafından işlenmiş, nihayet iki eğilimin bir arada sürdürülebilmemesinin somut yöntemi olarak, bir yandan ulusal egemenliğin ifadesi olan çok partili demokrasiden asla vazgeçilmemesi, fakat diğer yandan bu egemenliğin ancak bir bölümünü yansıtan yürütme kuvvetini denetleyebilecek fren ve denge mekanizmalarını inşa edilmesine yönelik bir program ortaya konmuştur.

1950'lerin sonuna gelindiğinde ise, ilk seçim devresinde politik tutumu negatif özgürlükleri genişletmek adına inkılaplardan belirli ölçüde taviz vermek şeklinde değerlendirilen popülist hükümetin, artık yalnızca iktidarda tutunabilmek adına, bir zamanlar savunusunu yaptığı negatif özgürlükleri de rafa kaldırdığı ve stratejisini taraflar arasındaki kutuplaştırmayı arttırmaya bağladığı meydana çıkacaktır.

Bu gelişmeler karşısında önce Araştırma ve Dokümantasyon Bürosu'yla (Ocak 1958) aydınları, ardından Güçbirliği Hareketi'yle Hürriyet Partisi'ni (Kasım 1958) bünyesine katan Cumhuriyet Halk Partisi, dönemin entelektüel rüzgârına ayak uydurmayı, daha doğrusu kendi kurucu felsefesinde örtük hâlde mevcut bulunan özgürlükçü çizgiyi aktive etmeyi başarmış, bununla beraber partinin 14 Ocak 1959 tarihli

İlk Hedefler Beyannamesi'yle ilân ettiği tasarımı gerçekleştirmek 27 Mayıs müdahalesinden sonra oluşturulacak Kurucu Meclis'e kalmıştır.

Son olarak, 58 Kuşağı'nı kendilerinden öncekiler ve sonrakilerden ayıran temel unsurların neler olduğu sorulabilir. Anlaşıldığı kadarıyla bu unsurlar, gerek ulusal, gerek evrensel düzeyde hukukun üstünlüğü ve siyasal alanın dönüştürücü gücüne duydukları inançtır. Türk aydınları arasında bu inancın yerini önce ekonomik, ardından tarihsel ve kültürel determinizme bağlanışın almasıyla progresivizm de eski gücünü yitirecektir.

Kaynakça

- Akgün, S. K. (2009). *27 Mayıs, Bir İhtilâl, Bir Devrim, Bir Anayasa*, 1.b., Odtü Yayıncılık, Ankara.
- Aksakal, H. (2011). *Politik Romantizm ve Modernite Eleştirileri*, 1.b., Kadim Yayınları, İstanbul.
- Aksoy, M. (1977). *Sosyalist Enternasyonal ve CHP*, 1.b., Tekin Yayınevi, İstanbul.
- Arlı, A. (2008). 'Şerif Mardin Bibliyografyası', İçinde: Şerif Mardin Okumaları, Editör: Taşkın Takış, Doğu Batı Yayınları, İstanbul.
- Atatürk, Mustafa Kemal (2011), *Atatürk'ün Bütün Eserleri, Cilt 23*, Kaynak Yayınları, 2.b., İstanbul.
- Atatürk, Mustafa Kemal (2009). *Atatürk'ün Bütün Eserleri, Cilt 26*, Kaynak Yayınları, 1.b., İstanbul.
- Atatürk, Mustafa Kemal (2010). *Atatürk'ün Bütün Eserleri, Cilt 27*, Kaynak Yayınları, 1.b., İstanbul.
- Atay, F. R. (1963). *Batış Yılları*, 1.b., Dünya Yayınları, İstanbul.
- Atay, F. R. (1980). *Atatürk Ne İdi?*, İçinde: *Babanız Atatürk, Bayrak, Atatürkçülük Nedir, Atatürk Ne İdi?*, 1.b., Ayyıldız Matbaası, İstanbul.
- Atay, F. R. (1998). *Çankaya*, 1.b., İstanbul.

- Atay, F. R. (2001). *Dil Yazıları*, (Hazırlayan: Öztürk Emiroğlu), 1.b., Yargı Yayınevi, Ankara.
- Aydemir, Ş. S. (2000a). *İkinci Adam, 1950-1964, Cilt III*, Remzi Kitabevi, 6.b., İstanbul.
- Aydemir, Ş. S. (2000b). *Menderes'in Dramı*, 7.b., İstanbul.
- Aydınöğlü, E. (1971). *Türkiye Solu 1960-1971*, 1.b. Belge Yayınları, İstanbul.
- Beriş, H. E. (2005). "Kemalist-Liberal Sentez Çabası: *Forum Dergisi*", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce, Cilt 7: Liberalizm içinde*, s. 530-540.
- Berman, S. (2012). *Siyasetin Öncelliği, 20. Yüzyılda Avrupa'da Sosyal Demokrasinin İnşası*, Çeviren: Naim Atabağsoy, Soner Torlak, 1.b., Phoenix Yayınları, İstanbul.
- Best, S. & Douglas, K. (2011), *Postmodern Teori, Eleştirel Soruşturmalar*, 2.b., Çev: Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Çakmak, D. (2007), *Forum Dergisi: 1954-1960*, T.C. Ankara Üniversitesi SBE Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Doktora Tezi, (Tez Danışmanı: Prof. Dr. Türker Alkan), Ankara.
- Çakmak, D. (2010). *Forum Dergisi*, 1.b., Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul.
- Çakmak, D. (2016). *Hürriyet Partisi (1955-1958)*, 1.b. Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul.
- Çavdar, T. (2000). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950-1995)*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Emerson, B. (2015). *The Democratic Reconstruction of the Hegelian State in American Progressive Political Thought*, *The Review of Politics* 77 (2015), University of Notre Dame ss. 545-574.
- Emre, Y. (2013). "CHP'nin Değişiminde Önemli Bir Durak: Araştırma Bürosu", *Tarih ve Toplum*, Sayı 16, ss. 59-60.
- Giritlioğlu, F. (1965). *Türk Siyasal Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Mevkii*, 1.b. Ay Yıldız Matbaası, Ankara.
- Goldberg, J. (2010). *Liberal Faşizm*, 1.b., Çeviren: Enver Günsel, Pegasus Yayınları, İstanbul.
- https://en.wikipedia.org/wiki/Progressive_Alliance (20.3.2017)
- <http://origin.heritage.org/initiatives/first-principles/progressivism-and-liberalism> (20.3.2017)
- İleri, C. N. (2000). *Türk İnkılabı*, 1.b., Hazırlayan: Recep Durmaz, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Kaynar, R. (1960). *Türkiye'de Hukuk Devleti Kurma Yolunda Hareketler*, 1.b. Tan Matbaası, İstanbul.
- Keskin, Y. (2014). *Progressive Education in Turkey: Reports of John Dewey and His Successors*, *International Journal of Progressive Education*, 10(3), ss. 72-85.
- Küçükömer, İ. (1969). *Düzenin Yabancılaşması, Batılaşma*, 1.b., Ant Yayınları, İstanbul.
- Leonard, T. C. (2016). *Illiberal Reformers: Race, Eugenics and the American Economy in the Progressive Era*, Princeton University Press.
- Nolte, E. (1969). *Three Faces of Fascism*, 3.b., New American Library, New York.
- Onar, S.S (1966). *İdare Hukukunun Umumi Esasları*, 1. Cilt, 3.b. İsmail Akgün Matbaası, İstanbul.
- Özdemir, H. (1986). *Kalkınmada Bir Strateji Arayışı, Yön Hareketi*, 1.b., Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Öztürk, A. (2016). *Cumhuriyetçilik ve Liberalizm*, 1.b., Doruk Yayınları, İstanbul.
- Palazoğlu, M. (1991). *Başöğretmen Atatürk (1919-1928)*, 1.c., T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Araçları ve Donatım Dairesi Başkanlığı, Ankara.

- Pamukoğlu, A. H. (1961). *Türkiye'de Demokrasi, İkinci Meşrutiyet'ten İkinci Cumhuriyet'e*, Tuncer Kitabevi, İstanbul.
- Parla, T. (2008). *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları/ Cilt 3, Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Ok'u*, 3.b.,Deniz Yayınları.
- Pettit, P. (1998). *Cumhuriyetçilik, Bir Özgürlük ve Yönetim Teorisi*, 1.b., Çeviren: Abdullah Yılmaz, Ayrintı Yayınları, İstanbul.
- Pinkard, T. (2012). *Hegel*, 1.b., Çeviren: Mehmet Barış Albayrak,Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Safa, P. (1978). *Din İnkılâp İrtica*, 3.b., Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Savcı, B. (1981). *Atatürk ve Çağdaş Türkiye, Sorunlar-Yorumlar*, 1.b., Varlık Yayınları, İstanbul.
- Sunar, İ. (1983). 'Demokrat Parti ve Popülizm', Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 8, İletişim Yayınları,ss. 2076-2086.
- Tanör, B. (2004). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, 12. b., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Tanilli S. (1976). *Anayasalar ve Siyasal Belgeler*, 2.b., Sulhi Garan Matbaası, İstanbul.
- Toker, M. (1991). *DP'nin Altın Yılları*, 2.b., Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- Toprak, Z. (2002). *Radikal Sosyalist Enternasyonal ve Cumhuriyet Halk Fırkası 1927 Kongresi*, Toplumsal Tarih, Sayı: 106, Ekim 2002, ss. 42-49.
- Toprak, Z. (2012). *Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji*, 1.b., Doğan Kitap, İstanbul.
- Tunaya, T. Z. (1960). *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, Yedigün Matbaası, İstanbul.
- Uyar, H. *CHP'nin Avrupa'nın Radikal ve Demokrat Partileri ile İlişkileri*, e-kaynak: <http://kisi.deu.edu.tr/hakki.uyar/26.pdf> (20.3.2017)
- Wegner, K. L. (2013). *Progressive Reformers and the Democratic Origins of Citizenship Education in the United States During the First World War*, History of Education, Vol. 46, No. 6, ss. 713-728.
- YKY (2003). *Cumhuriyet Ansiklopedisi, 1941-1960*, 4.b., İstanbul.
- Yücebaş, H. (1961). *Hiciv Edebiyatı Antolojisi*, 2.b.,İstanbul.
- Yücel, H. Â. (1998). *Hürriyet, Gene Hürriyet I-III*, (Derleyen: Canan Yücel Eronat), 1.b., T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara.